

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

ненаглашено — остаје тако у 23 прим. Ако будемо имали на уму да сви случајеви под в) могу стајати и без реченичног акцената (*кѣд, свѣ, рекѣл* има и *рѣкѣл*, и то је старији акценат, испор. ДИЈС. 587), онда остају само случајеви са прелазом њ у а где се тај вокал налази за или пред акцентом. Тим примерима можемо додати и оне у којима, по Броховом тврђењу (сем једнога *овѣс*), њ прелази у а после к и у о после лабијала. Овамо долазе и још неки други примери (исп. ниже) које Брох такође друкчије тумачи. Према свему овоме види се да се и Броховим материјалом потврђује оно што сам изнео о метеријалу, који сам сам покупио, а то је: да је полугласник под акцентом са већом полугласношћу, а без акцента — са мањом.

Код Броха се види неки непаралелизам у утицају сугласника на вокале: док код полугласника говори готово једино о утицају лабијалних сугласника (да оставимо сада на страну однос полугласника са већом и мањом полугласношћу), дотле опет код других вокала, и то не свих, говори једино о утицају на њих непча-

Дијалекти српскога језика:
истраживања, настава, књижевност 1

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'282.2(082)(0.034.2)
821.163.41.08(082)(0.034.2)
371.3::811.163.41(082)(0.034.2)

ДИЈАЛЕКТИ српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1 [Електронски извор] : зборник радова с међународног скупа одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу / уредила Радмила Жугић. – Лесковац : Лесковачки културни центар ; Врање : Универзитет у Нишу, Педагошки факултет, 2016 (Ниш : Свен). – 1 електронски оптички диск (CD-ROM) : текст ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. – Насл. са насловног екрана. – Радови на срп., мак. и бугар. језику. – Библиографија уз сваки рад. – Резимеи на страним језицима.

ISBN 978-86-82031-35-2 (ЈКЦ)

а) Српски језик – Говори – Зборници б) Српска књижевност – Језик – Зборници в) Српски језик – Настава – Зборници

COBISS.SR-ID 224987148

Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност 1

Зборник радова с међународног скупа
одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу

Уређивачки одбор:

др Радмила Жугић, научни саветник ■ *др Јордана Марковић*, редовни професор ■ *др Веселинка Лаброска*, редовни професор (Македонија) ■ *др Димитри Бело*, редовни професор (Албанија) ■ *др Миодраг Јовановић*, редовни професор (Црна Гора) ■ *др Михај Радан*, редовни професор (Румунија) ■ *др Надежда Јовић*, ванредни професор ■ *др Најда Иванова*, редовни професор (Бугарска) ■ *др Стана Смиљковић*, редовни професор ■ *др Сунчица Денић*, редовни професор ■ *др Тања Петровић*, ванредни професор (Словенија) ■ *Драган Радовић*, технички секретар Скупа

Уредник:
Радмила В. Жугић

Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

Лесковац – Врање
2016

Издавачи:
Лесковачки културни центар ■
Педагошки факултет у Врању, Универзитет у Нишу

За издаваче:
Сања Цонић
Сунчица Денић

Рецензенти:
Драга Бојовић ■ Михај Радан ■ Стана Смилковић ■
Сунчица Денић ■ Тања Петровић

Штампа:
Свен, Ниш
Тираж: 300

Публикација (ZbDSJ1.pdf) је доступна на следећим сајтовима:
<http://www.lkc.org.rs/index.php/izdavacki-program/zbornik>
<http://www.pfvr.ni.ac.rs/publikacije.php?oblast=249>

Текст је припремљен уз помоћ система за коришћење карактера ЗРЦола (ZRCola) (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), који је у Научноистраживачком центру САЗУ у Љубљани (<http://www.zrc-sazu.si>) развио Петер Вајс.

Садржај

- 9** *Недељко Богдановић*
Поздравна реч на отварању Скупа, Лесковац, 11. април 2014
- 13** *Радмила В. Жугић*
Уводна реч
- I**
- 19** *Радмила В. Жугић*
Брок као истраживач говора „најјужније Србије“
- II**
- 29** *Јордана С. Марковић*
Језик у делима Боре Станковића
- 39** *Даница Т. Андрејевић – Ана М. Андрејевић*
Поетска функција дијалекта у поезији Ратка Поповића
- 49** *Најда И. Иванова*
Путовање по Србији кроз поглед словеначког писца Антона Ашкерца (1856–1912): лингвистички аспекти имаголошке интерпретације
- 59** *Јелица Р. Стојановић*
Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику
- 77** *Драгомир Ј. Костић*
Књижевност старе или јужне Србије – особеност дијалекатског
- 91** *Димитар Б. Пандев*
Македонскиот дијалектен/народен јазик во македонската литература (во 19. и во првата половина на 20. век)
- 99** *Валентина Ц. Бондџолова*
Диалектите и диалектизмите в езика на съвременните меди
- 107** *Радмила В. Жугић*
Дијалекатски творбени елементи у песничком језику Власте Ценића

- 115** *Марина Ј. Шафер*
Анализа млађег икавског дијалекта у роману *Snaš Kata na mrginju*
Габријеле Диклић
- 125** *Драган В. Лилић*
Дијалекатска фразеологија у делу *Мана Лужничћи* Драгослава
Манића Форског
- 135** *Голуб М. Јашовић*
Анатомска лексика у збирци стихова *Купен петл* Драгана Радовића
- 145** *Марина М. Николић – Сања С. Алексић*
Дијалекат као језик романа *Лина тврђа од камена*
- 159** *Ана М. Јањушевић Оливери – Драгана И. Радовановић*
Функционалност дијалектизама у драми *Пелиново* Жарка
Команина
- 171** *Тања Ж. Антић – Гордана С. Драгин*
Село гори и тако кроз социолингвистички и културолошки окулар
- 181** *Сунчица М. Денић*
Народно песништво у *Речнику говора југа Србије* Момчила
Златановића
- 189** *Стана Љ. Смилковић*
Дијалекатско језичко наслеђе у народној песми јужне Србије
- 197** *Данијела М. Поповић*
Елементи усмених тужбалица и погребних обредних манифестација
у партизанским песмама
- 211** *Драгана С. Новаков*
Неке дијалекатске црте у тешањској *Епистолији* из XIX века
- 217** *Душан М. Благојевић*
Књижевноуметничке вредности комада *Наша работа* Сретена
Динића
- 221** *Радивоје М. Жугић*
Дијалекти у новинарству
- 229** *Милена М. Станковић*
Симболика родног звука у делу Радосава Стојановића
- III**
- 241** *Михај Н. Радан*
Последице вишевековног развоја периферних српских говора
на мултиетничком простору румунског Баната

- 257** *Предраг Р. Степановић*
Кратак преглед српских говора у Мађарској (Ранија испитивања српских дијалеката у Мађарској)
- 269** *Миљана-Радмила Ускату*
Допринос румунских и страних слависта истраживању српских банатских говора
- 275** *Владан З. Јовановић*
О актуелним променама у језичкој структури српског говора у Батањи (Мађарска) и очувању српског језика уопште из угла социолингвистике
- 285** *Миодраг В. Јовановић*
Говори дурмиторског краја у односу на норму савременог српског језика
- 303** *Гордана С. Драгин*
Иновације на прозодијском плану у српском језику
- 313** *Веселинка Т. Лаброска*
За некои морфосинтаксички промени во вратничко-полошките говори
- 319** *Милица ЈБ. Стојановић*
Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја
- 331** *Зоран М. Симић*
Конкурентност беспредлошког датива и генитива с предлогом *код* као формализаторā просторне адлативности у романијским говорима Старог Влаха
- 343** *Стефан Ж. Милосављевић*
Прилошка значења предлошко-падежних конструкција са предлогом *од* у говору младих у Лебану
- 355** *Саша А. Савић*
Енглески језик у свакодневној комуникацији младих у Власотинцу
- IV**
- 369** *Марина С. Јањић*
Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта
- 381** *Татјана Г. Трајковић*
Дијалекатско окружење и настава српског језика као нематерњег код Албанаца
- 393** *Бојана С. Милосављевић*
Однос стандардних и дијалекатских облика неких речи са гласом *х* у говору студената Учитељског факултета у Београду

- 403** *Јелена Д. Михајловић*
Усвајање нових знања из граматике учењем на погрешкама
- 415** *Биљана Р. Мичић*
Приче о речима (*Бучумике* Недељка Богдановића – могућност примене у настави лексикологије у трећем разреду средње школе)
- V**
- 423** *Надежда Д. Јовић*
О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије
- 437** *Драга И. Бојовић*
Тумачења и перспективе семантизације фразеолошких јединица у дијалекатском рјечнику (са посебним освртом на сазнања у русистици)
- 447** *Наташа М. Миланов*
О семантичким дијалектизмима на примеру фитонима
- 457** *Данијела С. Станић*
Називи за боје у неким призренско-тимочким говорима
- 465** *Dhimitri L. Bello – Merima H. Krijazi*
Славизми у албанском језику и њихов актуелни статус
- 473** *Јадранка Ж. Милошевић*
Клетве и благослови у долини Млаве са лингвистичког и етнолошког становишта
- VI**
- 483** *Жарко С. Бошњаковић*
Како би још могао изгледати дијалекатски текст
- 499** *Бранкица Ђ. Марковић*
Научни и културни значај дијалекатских текстова (Прилог грађи о пинтерском занату: село Буковац у Срему)
- 511** *Тања З. Милосављевић*
Рад Ане Плотњикове на етнолингвистичкој географији Јужних Словена
- 519** *Марија Р. Илић*
Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање
- 531** *Тања Ж. Петровић*
Дијалекат као перформанс

Вернакуларна аутентичност у српској дијалектологији: критичко преиспитивање

Марија Р. Илић*

У српским дијалектолошким радовима поклања се значајно више пажње руралним него урбаним варијететима, при чему се занемарује и потискује утицај стандарда или других контактних језика. Овај приступ потиче још од Вука Караџића, који је издвајао говоре села као „чистије“ и критиковао присуство црквенославизама и бројних позајмљеница у градским говорима Војводине. Стога се с правом истиче како се класична српска дијалектологија уклапа у европску парадигму пасторалне традиције. У средишту ове парадигме налази се појам „вернакуларне аутентичности“, при чему се аутентичност изједначава с конзервативношћу. У овом раду испитујем како се у савременим српским дијалектолошким радовима конституише „вернакуларна аутентичност“.

Кључне речи: антрополошка лингвистика, српска дијалектологија, научна методологија, вернакуларна аутентичност

1 Теоријски оквир: дијалектологија и говорна аутентичност

Почев од краја 19. и почетка 20. века, дијалектологија је била усмерена на најконзервативније варијетете и рефлексе најстаријих језичких црта у њима, како би се потврдила закономерност гласовних и других језичких промена. Ипак, дијалектолошка истраживања су указала на то да се промене шире у виду таласа који неравномерно и често случајем захватају неке говорне зоне, док друге мимоилазе (уп. Chambers – Trudgill 1980). Такође, утврђено је да не постоји 'чисти' дијалекат, јер већина настаје мешањем варијетета у контакту. Ипак, у дијалектологији је изграђен конструкт 'аутентичног говорника' као локално лоцираног и оријентисаног, чији језички израз извире природно у датој локацији.

Како наводи Мери Бухолц (уп. Bucholtz 2003: 405–408), за говорну аутентичност везују се следећа уверења:

(1) 'лингвистички изолационизам' – најаутентичнији је онај језик који је удаљен и заштићен од разних друштвених утицаја, а најаутентичнији говорник припада добро дефинисаној, статичној и релативно хомогеној друштвеној заједници која је затворена према спољашњим утицајима; према овој идеологији, двојезичност и вишејезич-

Рад је настао у оквиру пројекта *Језик, фолклор, миграције на Балкану*, бр. 178010 који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

* marija.ilic@bi.sanu.ac.rs; Балканолошки институт САНУ, Београд, Србија

- ност се пре схватају као необичне, посебне ситуације, него као уобичајене;
- (2) лингвиста је препрека лингвистичкој аутентичности, што је развијено у оквиру појма „посматрачки парадокс“, о чему ће више бити речи ниже у раду;
- (3) лингвиста је арбитар аутентичности, што је чест случај у истраживањима која примењују класичне методе директног испитивања, и др.

Николас Купланд разликује два основна типа: институционалну и вернакуларну аутентичност (енг. *establishment and vernacular authenticities*, Coupland 2003: 420).

1.1 Институционална аутентичност

Институционална аутентичност се заснива на настојањима да се утврди легитимитет, престиж и ауторитет стандарда као средства језичке комуникације, и очува његова 'чистота', 'правилност' и привилегованост. Већина језичких стручњака и говорника стандарднојезичке културе не дефинише стандард у лингвистичким него у идеолошким терминима, и то као 'правилан', 'прави', 'развијенији' говор у односу на нестандардне говоре (уп. Milroy 2001; Laihonen 2009; Filipović 2011; Ilić 2012). Ова језичка идеологија доводи до стигматизације регионалних и нестандардних варијетета као 'мање вредних', 'неправилних', 'искварених', 'ружних', 'неразвијених', и то посебно оних чија је дијалекатска основица удаљена од стандарда. То даље води стварању осећаја ниже вредности код говорника нестандардних варијетета, смањеној употреби дијалеката, опадању језичке разноликости унутар једног културног и језичког простора. Искорак из такве језичке политике би било увођење регионалних варијетета у простор јавног дискурса, макар у ограниченим доменима; као на пример, научни скупови у Лесковцу („Књижевност на дијалекту“, 2007; „Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност“, 2014), темат часописа *Наше стварање: часопис за књижевност, уметност и културу* LIV (1–2) „Књижевност на дијалекту“ (2007), и други.

1.2 Вернакуларна аутентичност

У приступима окренутим документовању и проучавању вернакуларна, као што је дијалектологија, такође се тежи конструкцији аутентичности, и то вернакуларне. У дијалектолошким радовима најчешће се аутентичним сматрају или типични говори или конзервативни вернакулари који се одликују што мањим степеном новијих друштвених утицаја. Међутим, како је већ истакнуто, типичан говор често није и најконзервативнији, а аутентичан је вредносна и идеолошка ознака а не дескриптивна (уп. Илић 2011). Уколико је научна пажња усмерена само на најконзервативније вернакуларе, губи се из вида како заиста функционише нека говорна заједница. Овде треба указати и на један занимљиви феномен о коме говори Радмила Жугић, а то је неука употреба дијалеката у ТВ серијама, што је такође својеврсна конструкција вернакуларне аутентичности (Жугић 2007).

2 Критичка испитивања дијалектолошког дискурса

На потребу да се превазиђе традиционални приступ у српској дијалектологији указали су Павле Ивић (1991: 221), макар програмски, и Ранко Бугарски (1996: 68), и zaloжили се за отварање ка социолингвистичким темама и проблемима и контактної лингвистици. Ронел Александер указује на актуелност балканске дијалектологије због вишејезичности балканског простора, у контексту савремених европских вредновања вишејезичности (Alexander 2005: 38–39, цит. према Вучковић 2009: 412–413). Наслањајући се на ове програмске ставове, Владан Јовановић (2004) наглашава да треба преиспитати појам аутентичности у српској дијалектологији, и то тако што би се у истраживање укључили информатори свих генерација, те испитивао утицај друштвених чинилаца на језичку варијацију.

Критичку анализу новијих српских дијалектолошких радова налазимо у Petrović 2009; Вучковић 2009; Илић 2011; Sikimić 2013. Тања Петровић указује да су јужнословенски дијалектолози већу пажњу поклањали проучавању изолованих варијетета због архаичних језичких црта које они чувају, те да је за српску дијалектологију особена реконструкција говора очишћеног од утицаја стандарда и контактних језика, што се уклапа у тзв. европску филолошку парадигму „пасторалне традиције“ (Petrović 2009: 20–23)¹¹. Наслањајући се на рад Тање Петровић, утврдила сам (Илић 2011: 331) да се у дијалектолошким радовима о српским говорима у Мађарској такође конструише аутентичност и историзам.

Критичка анализа Марије Вучковић (2009) показује да се, упркос томе што је доминантна парадигма у српској дијалектологији још увек традиционалистичка, она отвара ка другим дисциплинама и уводи нове теме: међујезичку и међудијалектаску интерференцију и лексичко позајмљивање, урбану дијалектологију, промене у стандардном језику, утицај стандарда, те социјалних, професионалних и етничких чинилаца на језичко варирање. Ипак, чини ми се да овакве промене, иако важне, још увек нису систематске, и да пре представљају случајеве искорачења из доминантне парадигме.

Биљана Сикимић скреће пажњу на то да се у српској дијалектологији углавном не наводе подаци о околностима разговора (Sikimić 2013: 22–23). Она такође указује да још увек нису усвојена истраживачка етичка начела која захтевају скривање идентитета саговорника и, повремено, читаве заједнице, ради заштите њихове приватности и безбедности. Похвална промена, према запажањима Биљане Сикимић (Sikimić 2013: 31), јесте пораст свести код дијалектолога о томе да истраживачи из других дисциплина користе њихову теренску грађу, те отуд настаје појачан интерес за њеним представљањем и обликовањем. Иако је у савременим методолошким приступима пожељно „откривање“ комуникативног присуства истраживача, већина српских дија-

¹¹ Европска филолошка парадигма 19. и раног 20. века „пасторалне традиције“ јесте реторичка конвенција која непрестано гледа уназад у прошлост, често носталгично и ради моралног вођства, као на изгубљену али древну, руралну, хомогену и аутентичну прошлост (Williams 1973, цит. према Gal 1998: 317).

лектолога дотерује транскрипте и скрива присуство истраживача, па их Сикимић назива „квази етнодијалекатским текстовима“, који су обликовани према естетским принципима и који се након интервенција читају као занимљиви вернакуларни монолози (Sikimić 2013: 31–33, 38).

3 'Вернакуларна аутентичност' у савременој српској дијалектологији

Критичко преиспитивање методологије заснивам на неколико, по мом мишљењу, репрезентативних студија из савремене српске дијалектологије, као што су студије Младеновић (2001), Милорадовић (2003), Станковић (2008), Радић (2010).

3.1 Примери: циљеви истраживања и избор саговорника

Традиционална дијалектологија је, полазећи од вернакуларне аутентичности, развила концепт најпожељнијег саговорника. У западноевропској дијалектологији, то су били старији, немобилни мушкарци са што мање формалног образовања, што се популарно означава као NORM (акроним од енг. *non-mobile, older, rural males*); најчешће је то био традиционални сељак у изолованој говорној заједници (уп. Chambers – Trudgill 1980: 33). У словенској дијалектологији, пак, управо због немобилности и одсуства образовања, најпожељнијим саговорником сматрана је старија жена (Petrović 2009: 20; уп. и Букумирић 2003: 48, цит. према Вучковић 2009: 407). На основу теренских истраживања, Биљана Сикимић (2004: 851) закључује да истраживачи ипак имају све мање могућности да изаберу дијалектолошки поуздане саговорнике, те да такав саговорник не мора бити истовремено погодан и за етнолингвистику, у којој је битно његово познавање локалне традицијске културе.

Избор саговорника диктирају свакако циљеви истраживања. У студији о говору шарпланинске жупе Гора, јасно је да је за Радивоја Младеновића (2001: 519) 'аутентичан' (тј. *аутохтон* како га сам Младеновић назива), најконзервативнији говор, који показује што мање утицаја стандарних или других контактних језика (Младеновића (2001: 71). Стога је махом био окренут старијим, немобилним информаторима, што су у случају Горе жене:

„По правилу тражени су информатори који су рођени у месту чији се говор истражује. Пошто су старије жене најчешће остајале у Гори док су мушкарци боравили у печалби и ту били под утицајима других дијалектаских система, највећи део дијалектаске слике понуђене у раду заснива се на „женском“ материјалу. Не значи, међутим, да је материјал мушкараца игнорисан, посебно ако је бележен од сточара који нису дуже боравили изван Горе. Језички материјал записан од млађих Горана коришћен је опрезно, посебно када је бележен од мушкараца, пошто у њихов аутохтони дијалекатски систем продиру особине српског или македонског књижевног језика, у зависности од тога где су боравили или учили школе, или особине неког другог дијалекатског варијетета са којим су били у контакту. Лош је један разлог опрезног прихватања материјала млађих информатора – поједине диференцијалне црте унутар ГГ у говору млађих неутралишу се“ (Младеновић 2001: 71).

У завршним разматрањима, више у форми коментара и дигресија, Младеновић се осврће на регионалну, генерацијску и полну раслојеност говорне

заједнице. Изражени утицај српског и македонског стандарда на говор младих, Младеновић доживљава као удаљавање од 'аутентичног' говора Горе (Младеновић 2001: 517).

У средишту студије Софије Милорадовић (2003) јесте употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља, који је резултат „укрштања и мешања на пограничју двају дијалеката: косовско-ресавског и призренско-тимочког (Милорадовић 2003: 28). Милорадовић указује да њена студија омогућава „ближе сагледавање напредовања балканизама“ на српском језичком простру (Милорадовић 2003: 29). За мото студије ауторка пак бира цитат Павла Ивића који дијалектологију одређује као науку пре свега загладану у прошлост, која има првенствено задатак да документује прошлост (Ивић 1990а: 208, цит. према Милорадовић 2003). Иако узима прелазне говоре за предмет истраживања и указује на динамичност говорне зоне као основни принцип, Софија Милорадовић ипак информаторе бира према мерилима класичне дијалектологије:

„Информаторе сам бирала према већ утврђеним дијалекатским критеријумима: претежно женске особе, старе и нешколоване, али свесне, испрене и с добром артикулацијом. При томе, изузетно је важно да то буду староседеоци на подручју које се испитује и најаутентичнији представници истраживаног говора“ (Милорадовић 2003: 32).

Првослав Радић (2010: 20) као основни циљ поставља опис и документовање копаоничког варијетета и залаже се за интердисциплинарност, укључивши поред класичне дијалектологије знања и теме етнолингвистике, етнографије, историографије, фолклористике (Исто). Ипак, Радић (2010: 19) остаје усредсређен на најстарији и најоноконзервативни слој копаоничког варијетета, јер му, како овај аутор верује, прети нестајање, и то не само због умирања најстаријих саговорника него и због изумирања сеоске културе. Овакво полазиште диктира избор саговорника: у случају Радићеве студије, то су (нај)старији саговорници, годиште од друге до четврте деценије 20. века.

Студија Станислава Станковића (2008) посвећена је власотиначким варијететима, а основно усмерење је лингвистичка географија (Станковић 2008: 49). У образложењу методе аутор наводи да проучавање дијалеката има посебан значај за историју језика, јер географско картографисање дијалеката подсећа на петрографску структуру стене и стога даје могућност за реконструкцију старијих стања и предвиђање развоја језичких дијасистема (Ивић 1960/1961, Бородина 1980: 35, цит. према Станковић 2008: 38). Следећи Ивића, аутор дијалектологију доживљава као „науку у цајтноту“ (Ивић 1990: 208 према Станковић 2008: 53, фусонота 38), а као главни задатак поставља истраживање говора на које стандард није утицао у већој мери, јер се тај утицај доживљава као кварење 'аутентичног' дијалекта (Станковић 2008: 53–54). Оваква методолошка оријентација утиче на избор саговорника, а то су особе оба пола „старије од 60 година, оба пола, које су добро репрезентовале призренско-тимочке говоре“ (Станковић 2008: 49), што мање образовани и мобилни, а то су у овом случају већином жене:

„Најчешћи саговорници су биле старије жене, рођене у месту истраживања, нешколоване или мало школоване, јер чак ни старији нешколовани мушкарци због печалбарења од ране младости нису типични носиоци месних призренско-тимочких говора. Представници средње а особено млађе популације оба пола све мање чувају специфичне локалне црте“ (Станковић 2008: 50).

Иако није избегао некритичку конструкцију ’аутентичног говора’ и ’аутентичног саговорника’, Станковићев рад представља отпор хегемонистичком дискурсу у српској лингвистици који говоре удаљене од стандарда некритички вреднује као ’искварене’ и ’назадне’ (Станковић 2008: 39, фуснота 23):

„Уистину, ту је посебиче илустративан веома раширен подруглив однос према призренско-тимочким говорним типовима српског језика. У новије време овај дијалекат се у филмовима, телевизијским серијама и емисијама појављује „у функцији успостављања естетске дистанце, односно настојања да се са становишта званичног модела стигматизују ликови који оличавају људе са подручја на којем се не говори правилно да би послужили за подсмех и спрдњу“ (Јовановић 2008: 36). Говорницима ПТ се изнова потврђује доброно усађена им највулгарнија варијанта лингвистичке инфериорности у односу на новоштокавски корпус“ (Станковић 2008: 39).

На основу ових неколико примера, јасно је да се у српској дијалектологији под аутентичним говорником подразумева што старији, што мање писмени (најбоље неписмени), староседелац, и што мање мобилни; најпожељнији саговорници у српској средини су жене. У складу с тим, ’аутентични говор’ је најконзервативнији, што више ’очишћен’ (макар интервенцијама самог истраживача) од утицаја стандарда, градског сленга, контактних страних језика, или говорне интеракције са истраживачем.

3.2 Примери: избор и образлагање теренског метода

Од самих почетака дијалектолошких истраживања коришћени су упитници, и то најчешће с питањима у директној форми, нпр. „Како зовете ’чашу’?“ или упућивањем на објекат „Како зовете ово?“. Касније су се почели снимати отворени интервјуи, који имају за циљ да избегну поменути посматрачки парадокс, и да наведу саговорника да употреби што опуштенији стил у разговору (Chambers – Trudgil 1980: 24–28). У лингвистици се методе директног испитивања критикују као промовисање комуникативне хегемоније истраживача, лингвистичког пуризма и личности лингвисте као арбитра аутентичности неког говора (Briggs 1986; Sikimić 2013: 17–27; Илић 2010; Ћирковић 2013). Ипак, у дијалектолошким радовима у Србији врло се мало пажње поклања образлагању истраживачке методе.

Младеновић тако о методама прикупљања грађе говори врло штуро: грађа је прикупљана путем упитника који је сам аутор написао, бележењем, учесничким посматрањем, снимањем разговора; он пак не наводи примере питања из упитника, нити анализира његову структуру (Младеновић 2001: 71). Аутор је указао на своју делимично „инсајдерску“ позицију, јер је пореклом из околине Призрена, па је у комуникацији с информаторима и сам користио локалне варијетете, што је очигледно у приложеним транскрипцима (Младеновић 2001: 70).

Милорадовић је грађу прикупљала методом упитника и интервјуа. Будући да је усредсређена на синтаксу, ауторка је користила као основу постојеће синтаксичке упитнике, који су махом структурирани као низ директних питања. Милорадовић указује на њихова ограничења и наводи да је користила и метод слободних, спонтаних разговора, које је снимала (Милорадовић 2003: 32). Међутим, као и код других аутора, напомене које се тичу методологије су прилично оскудне: ауторка не наводи, на пример, примере питања из упитника нити исечке који репрезентују „спонтани разговор“, околности разговора, итд.

У свом истраживању Станковић је такође користио дијалектолошке упитнике и квалитативне интервјуе. Иако истиче да је упитник рађен по угледу на постојеће лингвогеографске упитнике, не упушта се у анализу методолошких начела на којима он почива; такође, не даје податке о структури и типу интервјуа (2008: 49). Ипак, Станковић има занимљиву напомену о интеракцији са саговорницима: за разлику од многих истраживача који указују на то како сељаци непрестано надзиру свој говор, исправљају га и удешавају у присуству истраживача, чак и кад истраживач говори њихов вернакулар (Белић 1926/1927: 4, цит. према Станковић 2008: 49), Станковић напомиње да као говорник јужноморавског варијетета није имао проблема са говорницима да користе свој вернакулар током разговора с њим.

Радић је у истраживању користио дијалектолошке упитнике, архивску грађу, те аудио-записе квалитативних интервјуа; битно је напоменути, да је користио и грађу других истраживача разних дисциплина (Радић 2010: 14–17). За овакву грађу може се рећи да је заиста репрезентативна, да укључује врло разнолике жанрове, теме, комуникативне ситуације и типове интеракција, те да пружа врло динамичну и разноврсну слику говорне зоне. Ипак, Радић не говори о структури интервјуа, врсти саговорника, околностима разговора, итд.

Може се закључити да је корпус који користе дијалектолози које сам у овом раду узела у разматрање врло репрезентативан у погледу географског ареала који обухвата, количине истраживаних пунктова и снимљеног говора. Такође, сви наведени аутори су обављали теренска истраживања током дужег временског периода и доста времена провели на терену, користили методе учесничког посматрања, архивску аудио-грађу других истраживача, упитнике и интервјуе. Ипак, сви они дају врло штуре напомене о методологији, а ниједан истраживач не анализира свој упитник или интервју. Такође, осим врло штурих напомена о позицији истраживача и говорној интеракцији, изостаје анализа интеракције између истраживача и информатора.

3.3 Примери: анализа и начин презентације

У савременој хуманистици критички се преиспитује хегемонистичка позиција истраживача у сазнајном и интерактивном процесу, а детаљна методолошка образложења, те саморефлексија и самокритика намећу се као неопходни чиниоци савремених радова (уп. Briggs 1986, Sikimić 2013: 23). Као што сам на почетку истакла, Сикимић (2013: 31–32) указује да дијалектолози не дају

интегралне транскрипте већ врше селекцију, и то тако што махом бришу присуство истраживача и говорне интеракције из транскрипта; затим, одстрањују некохерентне делове говора саговорника и дигресије, како би добили што 'лепшу', читљивију причу. У скоро свим радовима које сам овом приликом анализирао истраживач није видљив као учесник говорне интеракције, затим изостављене су дигресије главног наратора, као и присуство других учесника у интеракцији. Изузетак је Младеновић (2001), који повремено наводи текстове у форми дијалога, при чему су питања истраживача или саговорника из горанске заједнице који поставља питања дата у заградама. Текстови су приложени на крају студије, распоређени према локалитетима и информаторима; сваки одломак је тематска целина. Теме етнодијалекатских текстова су традицијска култура, усмена историја, свакодневни живот, недавна историја, животне приче (уп. Младеновић 2001; Милорадовић 2003; Станковић 2008; Радић 2010).

Поред тога, етичка начела у случају језичких и антрополошких истраживања захтевају скривање идентитета саговорника и заједнице уколико се процењује да се објављивање личних података и погледа може лоше одразити на живот саговорника и заједнице (нпр. Етички кодекс Америчке асоцијације антрополога;¹² Копо 2012 s. v. *Ethics in research*). Ипак, у радовима које сам овом приликом анализирао дају се основни подаци о информаторима – име и презиме и годиште – док су подаци о околностима разговора изостављени (уп. Милорадовић 2003; Станковић 2008; Радић 2010).

4 Закључак: ка методолошки рефлексивној дијалектологији

Критичка лингвистика истиче да су језички правци који конструишу говорну аутентичност у бити реконструктивни и да језик третирају као статичан објекат, који треба сачувати и заштити од пропадања и промене изазване друштвеним агенсом. Такви приступи се критички називају: „спаситељска лингвистика“ као продукт раног, романтичарског модернизма (енг. *salvage linguistics*, Burcholtz 2003: 400); „реконструктивна носталгија“, која тежи да опише и (ре)конструише оне заједнице за које верује да 'чувају' традицију коју је модернитет деградирао (енг. *restorative nostalgia*, Војм 2005: 23); затим „пасторална традиција“, која носталгично гледа ка руралном и прошлости као према изгубљеној исконској и хомогеној култури (Williams 1973, цит. према Gal 1998: 317).

На основу овог врло кратког и сасвим ограниченог прегледа, може се рећи да је корпус који користе дијалектолози врло репрезентативан у погледу географског ареала. Такође, квалитет теренских истраживања је на веома високом нивоу: сви наведени аутори су обављали теренска истраживања током дужег временског периода и доста времена провели на терену, користили методе учесничког посматрања, архивску аудио-грађу других истраживача (уп. Милорадовић 2003; Станковић 2008; Радић 2010). Ипак, дијалектолози дају

¹² Уп. <http://ethics.aaanet.org/ethics-statement-0-preamble>; приступљено 11. 9. 2014.

врло штуре напомене о методологији, а ниједан не анализира свој упитник или интервју. Транскрипти се углавном дотерују и то тако што се изостављају питања истраживача, присуство других учесника у интеракцији и дигресије информатора. Такође, осим врло штурих напомена, изостаје анализа позиције истраживача и говорне интеракције истраживача и информатора. Такав методолошки приступ доприноси томе да језик доживимо као статичан, природни објекат.

Вернакуларна аутентичност у анализираним радовима се заснива на две основне премисе – 'аутентичном' говорнику и језику: (1) аутентичним говорником се сматра што старији, што мање писмени (најбоље неписмени) и што мање мобилни староседелац; најпожељнији саговорници у српској средини су жене; (2) 'аутентични говор' је најконзервативнији, што више 'очишћен' (макар интервенцијама самог истраживача) од утицаја стандарда, градског сленга, контактних страних језика, или говорне интеракције са истраживачем.

Критички оријентисана лингвистика не тражи ипак да се лингвисти одрекну појмова 'аутентичног' говорника и језика, јер они имају важну улогу у конструкцији идентитета говорника, већ поставља захтев за рефлексивним приступима који признају да се аутентичност конструише чином аутентификације; односно, сматра се да је потребно раздвојити аутентичност као идеологију од аутентификације као друштвене праксе (уп. Bucholtz 2003: 410). Циљ овог рада стога јесте, пре свега, да укаже на потребу за критичким преиспитивањем појма аутентичности и подробнијим методолошким објашњењима, као и на потребу за саморефлексивном истраживача у изузетно плодној и развијеној лингвистичкој области каква је српска дијалектологија.

Литература

- Alexander 2005: Ronelle Alexander, Does Serbo-Croatian dialectology still exist?, у: *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах*. Санкт-Петербург – Мюнхен: 29–40.
- Белић 1926–1927: Александар Белић, Мисли о прикупљању дијалекатског материјала, Београд: *Јужнословенски филолог*, 6, 1–10.
- Bojм 2005: Svetlana Bojм, *The Future of Nostalgia*, Београд: Geopoetika.
- Briggs 1986: Charles Briggs, *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*, New York: Cambridge University Press.
- Бородина 1980: Мелитина Бородина, Развитие ареальных исследований основные типы ареалов, у: *Взаимодействие лингвистических ареалов (теория, методика и источники исследования)*, Ленинград: „Наука“, 7–36.
- Bourdieu 1977: Pierre Bourdieu, *The Economics of Linguistic Exchanges*, *Social Science Information* (SAGE) 16, 645–668.
- Бугарски 1996: Ранко Бугарски, *Језик у друштву*. Београд: XX век.
- Букумирић 2003: Милета Букумирић, *Говори северне Метохије*, СДЗБ L, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Bucholtz 2003: Mary Bucholtz, Sociolinguistic nostalgia and the authentication of identity, Wiley-Blackwell: *Journal of Sociolinguistics*, 7–3, 398–416.
- Williams 1973: Raymond Williams, *The country and the city*, New York: Oxford University Press.
- Вучковић 2009: Марија Вучковић, Савремена дијалектолошка истраживања у српској лингвистици и проблематика језика у контакту. Београд: *Јужнословенски филолог* 65, 405–423.

- Eckert 2003: Penelope Eckert, Sociolinguistics and authenticity: an elephant in the room, Wiley-Blackwell: *Journal of Sociolinguistics* 7–3, 392–431.
- Gal 1979: Susan Gal, *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press.
- Gal 1998: Susan Gal, Lexical innovation and loss: the use and value of restricted Hungarian, у: Nancy Dorian (ур.), *Investigating obsolescence: studies in language contraction and death*, Cambridge: Cambridge University Press, 313–331.
- Жугић 2007: Радмила Жугић, Дијалекат у електронским медијима, *Наше стварање: часопис за књижевност, уметност и културу* LIV (1–2), Лесковац: Лесковачки културни центар, 20–31.
- Ивић 1960/1961: Павле Ивић, Основни аспекти структуре дијалекатске диференцијације, *Македонски јазик* (Скопље) XI–XII (1–2), 81–103.
- Ивић 1990: Павле Ивић, Дијалектологија, један наш културни проблем, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд, Приштина: БИГЗ – Јединство, 207–212.
- Ивић 1990а: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд – Приштина.
- Ивић 1991: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад.
- Илић 2010: Марија Илић, Идеологија носталгије у етнолингвистичком интервјуу, *Етнолошко-антрополошке свеске* (Београд) 15 (4), 65–75.
- Илић 2011: Марија Илић, Историзам и 'аутентичност' у дијалектологији: пример српског у Мађарској, *Srpski jezik, književnost, umetnost* (Крагујевац), 323–334.
- Илић 2012: Марија Илић, Purizam у проучавању српског као мањинског језика: српско-мађарски језички контакт, у: J. Vučo и J. Filipović (ур.), *Језик и друштво: филолошка истраживања данас I*, Београд: Filološki fakultet, 303–321.
- Јовановић 2004: Владан Јовановић, Аутентичност дијалекатских исказа информатора из северног Косова, у: Б. Сикимић (ур.), *Избегличко Косово*, Крагујевац: Лицеум 8, 19–29.
- Јовановић 2008: Б. Јовановић, Српски језички идентитет у раљама договорене науке, *Дијалекти и српска књижевност*, Врање: Књижевна заједница „Борисав Станковић“, 15–37.
- Караџић – Текелија 1845: Вук С. Караџић и Сава Текелија, *Писма Вука Стеф. Караџића и Сава Текелије високопреосвештеноме господину Платону Атанацковићу, православноме владици будимскоме о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику*, Беч: Штампарија Јерменскога манастира.
- Kono 2012: Nariyo Kono, Ethics in Research, *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, ур. Carol A. Chapelle, Chicester: Wiley-Blackwell, 2014–2014.
- Labov 1972: William Labov, The Study of Language in its Social Context, у: J. Pride и J. Holmes (ур.), *Sociolinguistics: Selected Readings*, Penguin Education, 180–202.
- Laihonen 2009: Petteri Laihonen, *Language Ideologies in the Romanian Banat: Analysis of Interviews and Academic Writings among the Hungarian and Germans*, Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Милорадовић 2003: Софија Милорадовић, *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља: балканистички и етномиграциони аспект*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Младеновић 2001: Радивоје Младеновић, *Говор шарпланинске језуе Гора*, СДЗб XLVIII, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ.
- Milroy 2001: Lesley Milroy, *Language and Social Networks*, Oxford: Blackwell.
- Petrović 2009: Tanja Petrović, *Srbi u Beloj Krajini: jezička ideologija u procesu zamene jezika*, Београд: Balkanološki institut SANU – Založba ZRC.
- Радић 2010: Првослав Радић, *Конаонички говор: етногеографски и културолошки приступ*, Београд: Етнографски институ САНУ.
- Сикимић 2004: Биљана Сикимић, Срби на Чепелској ади, етнолингвистички поглед, *Етнографија Срба у Мађарској* (Будимпешта) 4, 34–48.

- Sikimić 2013: Biljana Sikimić, Između dijalektologije i antropologije: bunjevačka terenska građa, у: Ž. Vošnjaković и В. Sikimić, *Bunjevci: etnodijalektološka istraživanja 2009*, Subotica – Novi Sad: Matica srpska, 13–68.
- Станковић 2008: Станислав Станковић, *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Filipović 2011: Jelena Filipović, Language policy and planning in standard language cultures – an alternative approach, у: V. Vasić (ур.), *Jezik u upotrebi / Language in Use*, Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku, 121–136.
- Coupland 2003: Nicolas Coupland, Sociolinguistic authenticities, *Journal of Sociolinguistics* 7–3, 417–431.
- Chambers – Trudgill 1980: Jack K. Chambers и Peter Trudgil, *Dialectology*. Cambridge University Press.
- Ћирковић 2013: Светлана Ћирковић, *Стереотип времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*, Београд: Балканолошки институт САНУ.

Summary

Vernacular authenticity in the current Serbian dialectology: a critical analysis

Marija R. Ilić

The current Serbian dialectological research has mainly dedicated itself to rural varieties, whereby influences of standard or contact varieties have been either neglected or marginalized. This orientation draws upon Vuk Karadžić, Serbian linguist and reformer of Serbian language, who considered rural varieties as more “pure” and criticized the usage of Church-Slavonic phrases and foreign borrowings in the urban varieties of Vojvodina. Since his linguistic ideology found fertile ground in Serbian linguistics, it is rightfully claimed that classic Serbian dialectology fits into what Williams labeled “the European paradigm of pastoral tradition”. The pastoral tradition is based upon the concept of authenticity, i.e. vernacular authenticity, whereby authenticity is equated with the most conservative vernaculars. This paper analyzed how vernacular authenticity is constructed in the current Serbian dialectological studies.

Keywords: anthropological linguistics, Serbian dialectology, research methodology, vernacular authenticity.